

Ο Στρατηγός Μακρυγιάννης και η ελληνική Αριστερά. Μία περίπτωση συμβολικής αναδρομικής οικειοποίησης

του Σταύρου Παναγιωτίδη

Πότε η καμπάνα του λαού

του γερο Μακρυγιάννη

λεύτερο χώμα κι ουρανό

για όλους θα σημάνει

(Προσμονή, Πάνος Καλαποθαράκος, 1967)

Η παραπάνω στροφή είναι ενδεικτική μιας εικόνας που συγκροτήθηκε κατά την μεταπολεμική ελληνική συγκυρία για τον στρατηγό Μακρυγιάννη. Τα στοιχεία αυτής της πρόσληψης, που αποτελεί την κυρίαρχη, μπορούν να εντοπιστούν στις πυκνές αναφορές που γίνονται στο πρόσωπο του Μακρυγιάννη στο πλαίσιο της λαϊκής καλλιτεχνικής παραγωγής και ιδίως στο τραγούδι.[1] Εντοπίζουμε 20 τραγούδια, στα οποία γίνεται άμεση αναφορά στο όνομα του,[2] η πλειονότητα των οποίων γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Στην πρώτη περίοδο, σε χρόνια λογοκρισίας και απαγορεύσεων, ο Μακρυγιάννης λειτουργεί ως ένα λαϊκό συμβολικό και αλληγορικό σημαίνον, ως ένα πρόσωπο που συμπυκνώνοντας το πατριωτικό αίσθημα και μία συγκεκριμένη δημοφιλή ανάγνωση του 1821 επιτρέπει, διά της αναφοράς σε αυτό, να προσφέρονται επικίνδυνα νοήματα χωρίς να εκφέρονται ρητά. Αλλιώς, η αναφορά στο εθνικό σύμβολο-Μακρυγιάννη, επιτρέπει στους ανθρώπους να μιλήσουν και να τραγουδήσουν για τον απαγορευμένο δημοκρατικό λαϊκό πατριωτισμό, να τοποθετηθούν αντιδικτατορικά. Στη δεύτερη περίοδο ο Μακρυγιάννης μοιάζει να συμβολίζει μέσα στα τραγούδια τον απελευθερωμένο Έλληνα, τον δικαιοσύνη ήρωα.

Έτσι, στις δεκαετίες του '60 και του '70 ο Μακρυγιάννης εμφανίζεται σε άμεση συσχέτιση με τον πάσχοντα και αγωνιζόμενο λαό («Πότε η καμπάνα του λαού, του γερο Μακρυγιάννη, λεύτερο χώμα κι ουρανό για όλους θα σημάνει», Πάνος Καλαποθαράκος, 1967), σε μία διάσταση ακόμη και μεταφυσική («Τράβα Χάρε το δρεπάνι, αν μπορείς και αν τολμάς. Δεν νικάς τον Μακρυγιάννη, δεν νικιέται ο Παλαμάς», Πυθαγόρας, 1972), σε ένα ρόλο νομιμοποιητικό των αγώνων του λαού («Ακούς να λένε στα χωριά πως και η ευχή του πιάνει, γιατί τα βόλια αίματα είχαν του Μακρυγιάννη», Κ. Χ. Μύρης, 1972), αλλά και ως δομικό στοιχείο της σύμπλεξης λαϊκής κουλτούρας και εθνικού αυτοπροσδιορισμού που συντείνουν στο ιδανικό της ελευθερίας («Σμίξαν τα μπουζούκια και ο μπαγλαμάς με τον ταμπουρά του Μακρυγιάννη», Λευτέρης Παπαδόπουλος 1970), ως θεματοφύλακας της τιμής και της αξιοπρέπειας του έθνους, για τη διαφύλαξη των οποίων ο δημιουργός επικαλείται το ηρωικό παρελθόν του έθνους διά της παρουσίας του ίδιου του αγωνιστή («Μπάρμπα-Γιάννη Μακρυγιάννη, πάρε μαύρο γιαταγάκι, κι έλα στη ζωή μας πίσω το στραβό να κάνεις ίσο», Νίκος Γκάτσος, 1974), όπως ο Ελύτης καλούσε «τους παλιούς μου φίλους», στο Άξιον Εστί.

Η κυριαρχία της εικόνας αυτής του Μακρυγιάννη επιβεβαιώνεται και από τις μεταγενέστερες -και αραιότερες- τραγουδιστικές του χρήσεις στις επόμενες δεκαετίες,

όταν το μεταπολιτευτικό κλίμα της έντονης πολιτικοποίησης και των εντεινόμενων λαϊκών πόθων για την επίτευξη μιας εκκρεμούς, όπως εκλαμβάνονταν, δικαίωσης έχει υποχωρήσει, δίνοντας τη θέση του σε στοιχεία απογοήτευσης και αναστοχασμού. Τώρα, ο Μακρυγιάννης χρησιμοποιείται και για να προβληθούν οι ματαιωμένες ελπίδες και οι κίβδηλες υποσχέσεις («Ντύθηκες Μακρυγιάννης τις απόκριες κι άρχισες να μιλάς για ελευθερία, σ' εμάς που ακόμα δεν έκλεισαν οι πληγές και τρέχουν μια πηχτή θανάσιμη ιστορία», Μανώλης Ρασούλης, 1980), η απογοήτευση από την εξέλιξη των πραγμάτων και τη μη εκπλήρωση των μεγάλων διακυβευμάτων («Καημένη Μακρυγιάννη, να 'ξερες γιατί το τσάκισες το χέρι σου. Το τσάκισες για να χορεύουν σέικ τα παιδιά μας», Ντίνος Χριστιανόπουλος, 1982) και την πολιτισμική αλλοτρίωση («Τρίζουν τα κόκαλα του Μακρυγιάννη, του Μπαρμπαγιάννη του Κανατά. Κάτι ξενέρωτοι Αμερικάνοι, κάτι ροκάδες του κερατά, πήραν φαλάγγι μπαγλαμάδες και μπουζούκια, μα δεν πειράζει πατριώτες είμαστε εφτάψυχοι», Τζίμης Πανούσης 1986), σε μία αντιδιαστολή δηλαδή προς τα όσα ο ίδιος συμβόλιζε στο πλαίσιο των κυρίαρχων λαϊκών -και όχι μόνο- αναπαραστάσεων του 1821.

Άξια ιδιαίτερης αναφοράς και σχολιασμού είναι η ιδιότυπη σχέση που αναπτύσσει με την εικόνα του Μακρυγιάννη η ελληνική Αριστερά της δεκαετίας του '60. Οι φωτογραφίες που σώζονται σήμερα και δείχνουν τις προσωπογραφίες του Μακρυγιάννη να δεσπόζουν ως πλακάτ στα Ιουλιανά, καθώς και οι μαρτυρίες για την τοποθέτηση προσωπογραφιών του Μακρυγιάννη και άλλων αγωνιστών του 1821 σε λέσχες της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη μαρτυρούν μία πρόσληψη του Μακρυγιάννη που επιτυγχάνει να τον εμπλέξει ως πολιτικό και αγωνιστικό παράδειγμα στα πολιτικά και κοινωνικά διακυβεύματα μιας εποχής εκατό και πλέον

Η οικειοποίηση του Μακρυγιάννη από την Αριστερά και η χρησιμοποίησή του ως σύμβολο πραγματοποιήθηκε στη βάση τριών σημείων. Πρώτο, οι θέσεις του Μακρυγιάννη για το 1821 παρουσίαζαν μία ομοιότητα με τον τύπο πρόσληψης του 1821 που κυριαρχούσε εκείνη την περίοδο στην Αριστερά. Δεύτερο, η κριτική του Μακρυγιάννη για τα γεγονότα της Επανάστασης και αυτά που ακολουθούν την συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους θυμίζει πολύ έντονα -κατ' αναλογία- τις θέσεις της Αριστεράς για την Αντίσταση και το μετεμφυλιακό κράτος. Τρίτο, η ιστορική συγκυρία των Ιουλιανών και του αγώνα για την υπεράσπιση της συνταγματικής νομιμότητας προσφέρει ένα ευνοϊκό πεδίο για παραλληλισμούς με το κίνημα της Γ' Σεπτεμβρίου του 1843, στο οποίο ο Μακρυγιάννης είχε πρωταγωνιστικό ρόλο.

Το 1821 της Αριστεράς και το 1821 του Μακρυγιάννη

Στον χώρο της ελληνικής Αριστεράς, ήδη από την δεκαετία του 1930, είχε διαμορφωθεί μία κυρίαρχη πρόσληψη του 1821. Από το 1934 και κατόπιν παρέμβασης της Τρίτης Διεθνούς, το ΚΚΕ δέχτηκε πως η Ελλάδα δεν αποτελούσε, όπως έλεγε πριν, πλήρως καπιταλιστικό κράτος, αλλά πως βρισκόταν σε «μέσο επίπεδο ανάπτυξης του καπιταλισμού, με υπάρχοντα σημαντικά υπολείμματα μισοφεουδαρχικών σχέσεων στην αγροτική οικονομία».[3] Η αλλαγή της θέσης για τον τύπο της παραγωγικής δομής της Ελλάδας συνεπαγόταν και την ανάγκη αλλαγής της διαχείρισης του γεγονότος που οδήγησε στην συγκρότηση του κράτους, δηλαδή της Επανάστασης του 1821. Ο πόλεμος της ελληνικής ανεξαρτησίας δεν θεωρούνταν πλέον από το ΚΚΕ μία φιλελεύθερη επανάσταση υπό την ιδεολογική πρωτοπορία της αστικής τάξης, αλλά μία εξέγερση με κυρίαρχο το λαϊκό στοιχείο, που τελικά σηματοδεύτηκε από τη σύμπραξη των αστών με τους «φεουδάρχες»[4] και την πραγματοποίηση του περίφημου «αστοτσιφλικάδικου συμβιβασμού».

Κατά την ερμηνεία αυτή, η αστική τάξη της επαναστατικής περιόδου δεν ακολούθησε τον νομοτελειακά προσδιορισμένο ιστορικό της ρόλο και, αντί να καταστρέψει πλήρως την εξουσία των φεουδαρχών και να επιβάλλει την δική της, πραγματοποίησε έναν συμβιβασμό μαζί τους που οδήγησε στην αδυναμία της Ελλάδας να αναπτυχθεί οικονομικά και κοινωνικά. Σε αυτό το ερμηνευτικό σχήμα, για τους λαϊκούς αγωνιστές δεν μένει παρά η θέση του προδομένου υποκειμένου της επανάστασης, που αγωνίστηκε για την ελευθερία του και απλώς άλλαξε κυρίαρχο, αφού ο «αστοτσιφλικάδικος συμβιβασμός» οδήγησε την Ελλάδα στην εξάρτηση από την Αγγλία, ενώ δεν έλυσε προβλήματα, όπως το αγροτικό, που αφορούσαν μεγάλα τμήματα των κατοίκων του νέου κράτους. Έτσι, οι θυσίες τους έμεναν χωρίς αντίκρισμα, αφού η απελευθέρωση από την οθωμανική κατάκτηση δεν είχε ως αποτέλεσμα τη βελτίωση των όρων της ζωής τους, ενώ τις θέσεις εξουσίας στο νέο κράτος τις κατέλαβαν πολιτικοί εκπρόσωποι των φεουδαρχών και των αστών.

Αυτή η πρόσληψη του 1821, που τοποθετεί τις λαϊκές μάζες στον πυρήνα της αφήγησης, είναι συγγενής με την αντίστοιχη του Μακρυγιάννη. Τα κοινά σημεία των δύο ερμηνευτικών σχημάτων είναι πολλά. Ούτε ο Μακρυγιάννης αντιλαμβάνεται την Επανάσταση ως ένα αστικοδημοκρατικό κίνημα, αν και υπερτονίζει τον αγώνα που ακολούθησε για την επιβολή της συνταγματικής νομιμότητας. Οι άνθρωποι που αποτελούσαν πράγματι φορείς ενός αστικοδημοκρατικού πνεύματος της εποχής, όπως ο Μαυροκορδάτος, δεν παρουσιάζονται να έχουν θετικό ρόλο στην Επανάσταση.[5] Αντιθέτως, ο Μακρυγιάννης ισχυρίζεται πως το ιδεολογικό περιεχόμενο του αγώνα το δίνουν οι λαϊκές μάζες που αγωνίζονται «διά την πατρίδα και θρησκείαν». Τα επιμέρους δίπολα που αναδύονται (τίμιοι-άτιμοι, ανιδιοτελείς-ιδιοτελείς) συμπυκνώνονται στην αντίθεση που οργανώνεται αφηγηματικά μεταξύ των προδομένων αγωνιστών και αυτών που εκμεταλλεύθηκαν τον αγώνα και πέτυχαν την συμμετοχή τους στα δίκτυα εξουσίας χωρίς να το δικαιούνται, αφού δεν συμμετείχαν πολεμικά στον αγώνα. Στο ερμηνευτικό σχήμα του Μακρυγιάννη δεν υπάρχει ο «αστοτσιφλικάδικος συμβιβασμός», υπάρχει όμως διατυπωμένη με σαφήνεια η θέση πως οι σκοποί της επανάστασης προδόθηκαν από τους «πολιτικούς» που δεν δίσταζαν να προκαλούν εμφυλίους πολέμους για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της «φατριάς» τους καθώς και των ξένων δυνάμεων των οποίων ο Μακρυγιάννης τους παρουσιάζει ως εντολοδόχους. Μετά την Επανάσταση δεν επέδειξαν καμία μέριμνα για την επικράτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης[6] και τη βελτίωση των υλικών όρων ζωής των κατοίκων του κράτους, ούτε κάποια πρόνοια για την αποκατάσταση των αγωνιστών (αντιθέτως υιοθέτησαν μία εχθρική στάση έναντι τους,[7] κατηγορώντας τους ακόμη και για προδοσία)[8], ενώ εργάστηκαν για να οδηγήσουν την Ελλάδα στην εξάρτηση από άλλες χώρες.

Τελικά, στη μακρυγιαννική αφήγηση, οι πολιτικοί παρουσιάζονται ως εχθρικά διακείμενοι έναντι των επαναστατών, έναντι της προοπτικής της πραγματικής ελευθερίας και της ευημερίας της πατρίδας και του έθνους. Η Επανάσταση προδίδεται, μένει αδικαίωτη και οι κατακτήσεις της ακυρώνονται. Την εξουσία καταλαμβάνουν αυτοί που δεν είχαν θετική και ανιδιοτελή συμμετοχή στον Αγώνα[9] και την ασκούν με τρόπο αθέμιτο και δόλιο. Τελικά, οι επαναστατημένοι Έλληνες, επιτυγχάνουν απλώς την αλλαγή του κυριάρχου και όχι την οριστική απελευθέρωση τους. Η πικρία του Μακρυγιάννη τον οδηγεί να ταυτίσει τη νέα κατάσταση με την προηγούμενη, τους νέους κυβερνήτες με τους Οθωμανούς. Φαίνεται, λοιπόν, να ταυτίζει την εθνική ελευθερία με την κοινωνική δικαιοσύνη, στοιχείο που καθιστά περισσότερο πρόσφορη την οικειοποίηση του από την Αριστερά.

1821 και Αντίσταση: Τα «κοινά» διακυβεύματα, οι «κοινές» διαψεύσεις

Η λήξη του Εμφυλίου το 1949 αφήνει την Ελλάδα σε βαθύ διχασμό. Η πλευρά των εθνικοφρόνων συστήνεται ως η πολιτική μερίδα που προστάτεψε το έθνος από τα προδοτικά σχέδια των κομμουνιστών που αποσκοπούσαν στην αποκοπή τμημάτων της ελληνικής επικράτειας. Αλλά και η πλευρά των κομμουνιστών διεκδικούσε την δικαίωσή της επίσης επικαλούμενη την προσφορά της έναντι του έθνους στην Αντίσταση. Με αυτήν την ανάγνωση, η Αντίσταση έμενε αδικαίωτη, αφού παρά την νίκη εναντίον των Ναζί, ο ελληνικός λαός δεν κατέκτησε την ελευθερία του και οι ΗΠΑ ασκούσαν πλέον ασφυκτικό έλεγχο στην πολιτική ζωή της χώρας.

Σε αυτό το πλαίσιο η Αριστερά μπορούσε να συγκροτήσει πολύ εύκολα έναν παραλληλισμό ανάμεσα στις συνθήκες του μετεμφυλιακού κράτους και αυτές των χρόνων μετά την Επανάσταση του 1821, όπως τις ερμήνευε η ίδια. Η ιστορία έμοιαζε να επαναλαμβάνεται. Στη θέση των αγωνιστών του 1821 που απελευθέρωσαν την πατρίδα τους και μετά είδαν το νέο κράτος να στρέφεται εναντίον τους, ήταν τώρα οι πρώην αντάρτες του ΕΛΑΣ. Στη θέση των πολιτικών -που, σύμφωνα με την αριστερή ανάγνωση του 1821, μετά την Επανάσταση κατηγορούσαν του αγωνιστές ενώ οι ίδιοι δεν είχαν να επιδείξουν πατριωτική στάση- ήταν τώρα η νικήτρια πλευρά του Εμφυλίου η οποία κατηγορούσε για προδοσία τους κομμουνιστές. Όπως οι Μεγάλες Δυνάμεις προκάλεσαν Εμφύλιους το 1821, έτσι προκάλεσαν οι Άγγλοι και τον Εμφύλιο του 1946-1949. Όπως οι αγωνιστές του 1821 οδηγήθηκαν στην φυλάκιση και την εκτέλεση, επειδή εξωθήθηκαν στην παρανομία λόγω της στάσης της κρατικής εξουσίας απέναντι τους, έτσι και οι αγωνιστές της Αντίστασης διώχτηκαν επειδή συμμετείχαν στον Εμφύλιο, στον οποίο θεωρούσαν πως εξωθήθηκαν μέσω της Λευκής Τρομοκρατίας. Και τέλος, όπως δεν δικαιώθηκε ο αγώνας του 1821, αφού η ξένη εξάρτηση επικράτησε και τα λαϊκά προβλήματα δεν αντιμετωπίστηκαν έτσι και η Αντίσταση έμεινε αδικαίωτη, αφού και η εθνική ανεξαρτησία και η λαϊκή κυριαρχία ακυρώθηκαν.

Η Αριστερά, βεβαίως, ήταν ήδη εξοικειωμένη με την παράλληλη ανάγνωση του 1821 και της δικής της συγκυρίας. Οι πολλές σχετικές αναφορές στο Τι είναι και τι θέλει το Ε.Α.Μ. και στο λόγο του Άρη Βελουχιώτη στη Λαμία είναι δηλωτικές αυτής της τάσης. Μία από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτής της διαχείρισης του 1821 είναι το έργο Μορφές του Εικοσιένα του Γιώργη Λαμπρινού,[10] όπου ο συγγραφέας πεισμένος πως από την Επανάσταση μπορούν να αντληθούν διδάγματα για τον τρόπο που πρέπει να διεξάγει τον αγώνα της η Αριστερά κατά τη διάρκεια της Αντίστασης αλλά και μετά, βιογραφεί αγωνιστές που ο ίδιος τους εντάσσει σε αυτό που θα χαρακτηρίζαμε ως τη «λαϊκή παράταξη του 1821», παρουσιάζοντας τους ως αγωνιστικά παραδείγματα για τους σύγχρονους του.

Όπως δείξαμε και παραπάνω, αυτά τα στοιχεία της μετεπαναστατικής συγκυρίας του 1821, που αντιμετωπίζονται από την Αριστερά ως ομόλογα των στοιχείων της ελληνικής μετεμφυλιακής συγκυρίας, εκτίθενται έντονα στον λόγο του Μακρυγιάννη. Μέσα από τα Απομνημονεύματα ο Μακρυγιάννης αναδεικνύεται ως ο κατεξοχήν υποστηρικτής των λαϊκών δικαίων, καθώς επανειλημμένως καταγγέλλει ως προδοτική τη στάση όσων συναίνεσαν ή συμμετείχαν ενεργά στην προδοσία του απελευθερωτικού σκοπού της Επανάστασης. Προβάλλει ο ίδιος ως ο ιδεότυπος του αγωνιστή (αφού έχει τελικά παραμερίσει σχεδόν κάθε άλλο «επώνυμο» αγωνιστή, εκθέτοντας διάφορα μελανά σημεία της δράσης τους), μία μορφή με την οποία εύκολα ταυτίζονταν οι αγωνιστές της Αντίστασης. Αυτοπαρουσιάζεται ως λαϊκός, φτωχός, ανιδιοτελής, με αγάπη για την πατρίδα, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη. Υποστηρίζει ότι η θέση που ο καθένας θα κατείχε στο νέο κράτος θα έπρεπε να κριθεί από τη συμμετοχή του στον Αγώνα, ενώ

αντιστοίχως και για το ΕΑΜ το έθνος αποτελούσε διακύβευμα του αγώνα και όποιος δεν συμμετείχε στην Αντίσταση δεν μπορούσε να θεωρεί τον εαυτό του μέλος του έθνους.

Έτσι λοιπόν, ο Μακρυγιάννης δεν ήταν καθόλου ανοίκειος για την Αριστερά του 1960. Τα Απομνημονεύματα, ο τρόπος δηλαδή που ο Μακρυγιάννης νοηματοδοτεί τις πολιτικές συγκρούσεις της εποχής του, αποκτούν νέα σημασία στο πλαίσιο των επιδίκων μίας άλλης συγκυρίας· «φορτίζονται και ανασηματοδοτούνται κατά τα μέτρα και τις ανάγκες μιας εποχής ολότελα διαφορετικής από εκείνη κατά την οποία γράφτηκαν, στρατεύονται σε νέες συγκρούσεις, ενσωματώνονται σε καινούρια οράματα και ιδέες»,[11] ενσωματώνονται στα νέα δίπολα, νομιμοποιούν (και απονομιμοποιούν) στάσεις και αιτήματα. Ο αγώνας του Μακρυγιάννη, όπως παρουσιάζεται από τον ίδιο, εναντίον κάθε εξάρτησης και υποτέλειας του ελληνικού κράτους, κάθε προδοσίας του απελευθερωτικού σκοπού της Επανάστασης, κάθε δόλιας, ιδιοτελούς (δηλαδή, για τον ίδιο, αντεθνικής) και αντεπαναστατικής στάσης ήταν τα στοιχεία που τον καθιστούσαν το σύμβολο του αγώνα εναντίον της νέας «ξένης εξάρτησης», σύμβολο της νέας «προδομένης» επανάστασης.

Το Σύνταγμα του 1843 και τα Ιουλιανά

Όπως αναφέρθηκε ήδη, στις διαδηλώσεις των Ιουλιανών του 1965 εμφανίζονταν πλακάτ με προσωπογραφίες του Μακρυγιάννη. Ο λόγος αυτής της συμβολικής παρουσίας είναι προφανής. Ο Μακρυγιάννης πρωταγωνίστησε στο κίνημα της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, που διεκδίκησε από τον Όθωνα και πέτυχε τη θέσπιση Συντάγματος, το οποίο ο ίδιος εκλαμβάνει ως αναγκαία συνθήκη για να διασφαλιστεί η αποφυγή των αυθαιρεσιών, η δίκαιη διοίκηση και η εθνική συνοχή και ανεξαρτησία.[12] Εν τέλει, η θέσπιση του Συντάγματος συνιστά πράξη διαφύλαξης των κατακτήσεων του αγώνα και επίτευξης των σκοπών του, πράξη δικαίωσης των αγωνιστών.[13]

Το κρίσιμο στοιχείο εδώ είναι πως ο Μακρυγιάννης αναγνωρίζει ως υποχρέωση του κάθε αγωνιστή να παρεμβαίνει υπέρ της δικαιοσύνης όταν αυτή δεν υπηρετείται από την κεντρική εξουσία και να επιβάλλει την εφαρμογή των νόμων, υπερασπιζόμενος την ελευθερία της πατρίδας και την προσωπική του. Η φράση: «Είδα ότι η Κυβέρνηση μας έφυγε όλως διόλου από την δικαιοσύνη. Τότε έπρεπε ο κάθε αγωνιστής να προσέχη διά την πατρίδα του και του λόγου του, να μην κυβερνιέται με το “έτζι θέλω”» μοιάζει να μεταγράφεται στο «Η τήρησις του παρόντος Συντάγματος επαφίεται εις τον πατριωτισμόν των Ελλήνων», του άρθρου 114. Για την Αριστερά του '60 η υπεράσπιση του Συντάγματος έχει τον χαρακτήρα της αντίθεσης προς αυτά που αποτελούσαν την πολιτική πραγματικότητα της χώρας: αυθαιρεσία του Παλατιού, κοινωνική αδικία, αυταρχική διακυβέρνηση, παρεμβάσεις ξένων δυνάμεων. Τα διακυβεύματα των δύο περιόδων, αν δεν είναι κοινά, φαίνονται σίγουρα ομόλογα. Και η κοινή συγκυρία της υπεράσπισης ενός συντάγματος καθιστά ευνοϊκές τις συνθήκες για την οικειοποίηση του Μακρυγιάννη ως αγωνιστικό δημοκρατικό σύμβολο. Οι εικόνες της λαϊκής αντίδρασης στις αυθαιρεσίες της εξουσίας, όπως τις σκηνογραφεί ο Μακρυγιάννης, οι στιγμές της επιβολής του συντάγματος από τις εξεγερμένες λαϊκές μάζες λειτουργούν για τον μεταγενέστερο αναγνώστη της δεκαετίας του '60 συνεγερτικά και ελπιδοφόρα, αφού αυτομάτως συσχετίζονται με τη δική του συνθήκη. Και η φράση «όπου 'χάθη το άνθος του έθνους» η οποία αναφέρεται στον εμφύλιο του 1836, θα μπορούσε να αναφέρεται και στον Εμφύλιο του 1946-1949.

Ασφαλώς, ο Μακρυγιάννης είναι υπερασπιστής της συνταγματικής μοναρχίας και όχι της αβασίλευτης δημοκρατίας.[14] Όμως, στις συνθήκες του 1965 δεν είναι καθόλου δύσκολο

αυτό το στοιχείο να παραβλεφθεί και ο ίδιος να «διαβαστεί» κατά τρόπο συμβατό με το αντιβασιλικό περιεχόμενο της κοινωνικής διαμαρτυρίας της περιόδου. Η ρήση του πως «πολεμούμεν όσο μπορούμε αναντίον της τυραγνίας» (αν και αναφέρεται στην σύγκρουση με τους Οθωμανούς και όχι με το Παλάτι) φαίνεται να βαραίνει περισσότερο, να λειτουργεί προνομιακά στη διαμόρφωση της εικόνας του Μακρυγιάννη αφού εντάσσεται εύκολα στο πολιτικό (αντιβασιλικό, αντιαυταρχικό – σε μία άλλη απόδοση «αντιτυραννικό») κλίμα της περιόδου.

Ο Μακρυγιάννης και οι μακρυγιαννισμοί

Ο Στρατηγός Μακρυγιάννης είναι ένα πρόσωπο με δράση στρατιωτική και πολιτική, καταγεγραμμένη στην ιστορία. Όμως, η ιστορία δεν υπάρχει ερήμην των ανθρώπων. Όχι μόνο των ανθρώπων - υποκειμένων της, όχι μόνο των ανθρώπων που την ζουν ή την αφηγούνται αλλά και των ανθρώπων που την διαβάζουν, που την προσλαμβάνουν. Λόγω της ανακάλυψης του «στορικού» του ο Μακρυγιάννης αναγνωρίστηκε ως κάτι παραπάνω από μία προσωπικότητα με μεγάλη συμβολή στην Επανάσταση. Αναγνωρίστηκε ως η ενσάρκωση του ίδιου του αγνού, λαϊκού, εθνικού, θρησκευτικού απελευθερωτικού ιδεώδους της Επανάστασης. Επόμενο ήταν να «διεκδικηθεί» από πολλές μεριές, να ενταχθεί σε διάφορα ερμηνευτικά σχήματα, σε πολλές μεταγενέστερες συγκρούσεις επέχοντας ρόλο αυθεντίας, ρόλο νομιμοποιητικό. Τον Μακρυγιάννη τον οικειοποιήθηκαν με μεγάλη ένταση τόσο η ελληνική Αριστερά όσο και η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, η κάθε πλευρά προβάλλοντας επιλεκτικά τις πτυχές της αφήγησης του Μακρυγιάννη που ευνοούσαν τις επιδιώξεις της. Η Εκκλησία για να τεκμηριώσει τον ρόλο της θρησκευτικής πίστης των εξεγερμένων ως κινητοποιοί δύναμη της εξέγερσης και επομένως ως πυλώνα του νέου κράτους. Η Αριστερά για να παραλληλίσει τον εαυτό της με την απελευθερώτρια και τελικά προδομένη μερίδα του 1821, πετυχαίνοντας μια διστορικού χαρακτήρα δικαίωση, παρουσιάζοντας και αυτή τον εαυτό της ως τον βασικό πυλώνα της νέας γέννησης του έθνους μέσα από την Αντίσταση. Ο Μακρυγιάννης προσφέρεται και για τις δύο χρήσεις.

Ο στρατηγός γράφει τα Απομνημονεύματα του για να δικαιώσει τη δράση του, να δικαιώσει τα ιδανικά του, να δικαιώσει την Επανάσταση και τελικά τον ίδιο τον κόσμο του. Είναι ένας από αυτούς τους ανθρώπους που, κατά τον Σπύρο Ασδραχά, γκρέμισαν τον μοναδικό κόσμο εντός του οποίου θα μπορούσαν να υπάρξουν, τον παραδοσιακό κόσμο. Όμως αυτό ο Μακρυγιάννης δεν το καταλαβαίνει. Συνεχίζει να μάχεται, να διεκδικεί τη συμμετοχή του σε αυτήν την πατρίδα (πλέον, σε αυτό το κράτος) που το απελευθέρωσε κι από όπου τον «εξόρισαν» όπου τελικά δεν υλοποιήθηκαν οι σκοποί της Επανάστασης, αφού στην εξουσία δεν βρέθηκαν άνθρωποι που μάτωσαν για την Ελλάδα αλλά οι «ραδιούργοι» πολιτικοί.

Η ελληνική Αριστερά δεν κάνει την δεκαετία του 1960 κάτι το ριζικά διαφορετικό. Επικαλείται τον πρωταγωνιστικό της ρόλο στη διαφύλαξη του έθνους και της ελευθερίας του και ζητά, διά της ΕΔΑ, την επί ίσοις όροις συμμετοχή της στην απόλαυση των αγαθών αυτής της ελευθερίας. Και στις δύο περιπτώσεις, τα αιτήματα διατυπώνονται με μία παράλληλη επίκληση στην ανάγκη ενότητας του έθνους. Δεν θα μπορούσε να βρεθεί περισσότερο πρόσφορο σύμβολο από τον Μακρυγιάννη, για να εκφραστεί αυτή η επιθυμία να εργαστούν όλες οι δυνάμεις του έθνους μαζί για την ευημερία του, να αποκατασταθούν οι αγωνιστές και να απολαύσουν ελεύθεροι τους καρπούς των πολεμικών τους κόπων. Ο ΕΑΜικός κόσμος για πολλά χρόνια προσέβλεπε σε μια τέτοια εξέλιξη, ζούσε με τέτοιους πατριωτικούς πόθους που, ως προς την δημοκρατική του ταυτότητα, μπορεί να ήταν περισσότερο προσδιοριστικοί από την ταξικότητά του. Ίσως επειδή φάνηκε πως είναι σε θέση να υλοποιήσει μία τέτοια προοπτική να κατάφερε στις αρχές της δεκαετίας του 1980

να απορροφήσει το ΠΑΣΟΚ ένα τόσο μεγάλο μερίδιο του ΕΑΜικού κόσμου. Ίσως για αυτό να οικειοποιήθηκε επιτυχημένα ως σύμβολο τελικά, για μια περίοδο, και τον ίδιο τον Μακρυγιάννη.

[1] Εκτεταμένη βιογραφία του Μακρυγιάννη εκδόθηκε πρόσφατα από τον Νίκο Θεοτοκά, Ο βίος του Στρατηγού Μακρυγιάννη. Απομνημονεύματα και ιστορία, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2012.

[2] Πηγή: <http://stixoi.info> . Υπάρχουν και τραγούδια όπου γίνεται έμμεση αναφορά στο Μακρυγιάννη, όπως το Θα σε ξανάβρω στους μπαξέδες (... Τρεις του Σεπτέμβρη να περνάς) από το δίσκο Γράμματα στον Μακρυγιάννη του Ηλία Ανδριόπουλου, όπου το όνομα του στρατηγού δεν αναφέρεται σε κανένα τραγούδι αλλά δεσπόζει στον τίτλο του δίσκου.

[3] Κ.Κ.Ε., Επίσημα Κείμενα, τ. Δ΄, ΠΛΕ, Βουκουρέστι 1968, 19.

[4] Ασφαλώς, φεουδαρχία στον ελλαδικό χώρο ουδέποτε υπήρξε. Ο όρος χρησιμοποιείται καταχρηστικά από το ΚΚΕ, λόγω μηχανιστικής μεταφοράς των μαρξιστικών αναλύσεων για τη Δυτική Ευρώπη.

[5] «Πρωτοήφηρες την διχόνοιαν εσύ, κύριε Μαυροκορδάτε, κι' από αυτό άλλοι καπεταναίοι πήγαν οπίσου εις τους Τούρκους, άλλους ήθελες με τους νόμους σου να τους σκοτώσης». Τα Απομνημονεύματα του Στρατηγού Μακρυγιάννη, τ. Β΄, έκδοση εφ. Τα Νέα, Αθήνα 2006, 249 και 241 (όπου και όλες οι παραπομπές που ακολουθούν. Μια νεότερη πλήρης έκδοση πραγματοποιήθηκε από τον εκδοτικό οίκο Εστία: Στρατηγού Μακρυγιάννη Απομνημονεύματα, επιμέλεια Αλέξης Πολίτης, 3 τ., Αθήνα 2011.

[6] « “Διατί τα τραβήσαμεν αυτά; Δι' αυτείνη την πατρίδα. Και τώρα δικαιοσύνη δεν βρίσκομεν από κανέναν. Όλο δόλο κι απάτη” Κι έκλαιγε με πικρά δάκρυα. Την παρηγόρησα. Με πήρε το παράπονο και έκλαψα κι εγώ», Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β΄, 20.

[7] «Και γιόμωσαν οι χάψες από τους αγωνιστάς αδίκως, από τις φατρίες των δικώνε μας και της Αντιβασιλείας;», Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β΄, 160, και «όσοι αγωνισταί μείναν, οι περισσότεροι νηστικοί και δυστυχισμένοι, μην υποφέροντας την δυστυχίαν πάνε λησταί και τους πιάνει η δικαιοσύνη με την δύναμη της, βάνει την τζελατίνα και τους κόβει. Και γιομάτες είναι οι φυλακές τους Κράτους», στο ίδιο, 348.

[8] «Βρε Μακρυγιάννη, τι δικαιώματα ζητάτε της πατρίδος; Εσείς είστε όλοι λησταί. Εσύ έδενες τα συνφέροντα σου με τον Δυσσέα και Γκούρα κι' άλλους και βασανίζετε την πατρίδα, καθώς κι' ο Κολοκοτρώνης με τους άλλος. Κι' αφανίσετε εσείς όλοι αυτείνη την πατρίδα», Μακρυγιάννης, ό.π. τ. Β΄, 345.

[9] «Την γης όπου λευτερώσαμεν με τους αγώνες μας κι' αίματα μας την δίνετε και την αγοράζουν οι σύντροφοι σας, εκείνοι όπου μας κάναν σίγρι όταν σκοτωνόμαστε. Αυτείνοι τα χαίρονται, αυτείνοι αγοράζουν ένα στρέμμα την γης, άγρια και ήμερη, την αγοράζουν κι' όσ' είναι κολάκοι σας και σπιγούνι σας», Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β΄, 11-12

[10] Γιώργης Λαμπρινός, Μορφές του Εικοσιένα, εκδ. στ΄, Καστανιώτης, Αθήνα 2002.

[11] Νίκος Θεοτοκάς, «Νοοτροπίες και πολιτισμικές μεταλλαγές. Τα Οράματα και Θάματα»,

Διαβάζω, 101 (5.9.1984), 54-57.

[12] «Ύστερα είδαν τον όρκον οπούβαλα εις τον τύπον , όπου λέγει να μην είμαστε ούτε Συνταματικοί, ούτε Κυβερνητικοί, ούτε σε καμιά άλλη ξένη δοξασία, ούτε Άγγλοι, ούτε Γάλλοι, ούτε Ρούσοι. Να τους τιμάμε όλους αυτούς ως ευεργέτες μας, αλλά μόνον μ' ελληνικούς νόμους να κυβερνιώμαστε», Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β΄, 136.

[13] «Δικαιοσύνη θέλουν οι Έλληνες Εξοχώτατε! Ότι χύσαμεν ποταμούς αίματα και την δικαιοσύνη δεν την λέπουμεν», Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β΄, 92-93.

[14](Προς τον Όθωνα) «Αυτοί όπου κυβερνούνε είναι το σύστημα της Γαλλίας, όπου 'χε ο Κωλλέτης. Έπεσε αυτό, κάμαν δημοκρατία. Τούτο επιθυμούν κι' αυτείνοι εδώ. Σαν γένη αυτό, δεν θα είσαι βασιλέας η Μεγαλειότη σου», Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β΄, 225.

*Το άρθρο αναδημοσιεύεται από το ένθετο “Οι αναγνώσεις του 1821 και η Αριστερά”, ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ, 22 Μαρτίου 2014